

5. OVERDREV

Ordet overdrev betyder egentlig “stenet udmark, hvor kvæget blev drevet på græs”. Betegnelsen dækker tørre, græsningspåvirkede arealer, som det ikke har været muligt eller rentabelt at tage ind til dyrkning, fordi de enten er stærkt kuperede, stenede eller næringsfattige og sandede.

Naturindholdet på overdrevene er stærkt præget af græsningen, som har holdt arealerne lysåbne. Ugødskede og tilpas græssede overdrev rummer en stor artsrigdom af blomsterplanter og græsser – deriblandt en række sjældne arter.

Hvis græsningen på overdrevet ophører, og arealet gror til med buske og træer i en sådan grad, at bundvegetationen ikke længere består af typiske, lyskrævende overdrevsplanter, betragtes arealet ikke længere som overdrev, men som krat eller skov – og er således ikke omfattet af bestemmelserne i naturbeskyttelsesloven.

Oprindelse og anvendelse

Med bondekulturens ankomst til landet i stenalderen opstod de egentlige overdrev på ryddet, udyrket eller sjældent dyrket jord, der anvendtes til græsning. Hvor jordbunden er meget sandet og næringsfattig udvikledes der hede, mens der på mere næringsrig jord udvikledes overdrev. Overdrevenes jordbund udmagredes efterhånden ved den vedvarende fjernelse af næringsstoffer fra arealerne ved husdyrenes græsning og anvendelsen af staldgødningen på agerjorden. Ved langvarig drift kunne der således her udvikle sig plantesamfund bestående af en lang række relativt nøjsomme, lyskrævende, lavtvoksende plantearter.

Udbredelsen af overdrevene kulminerede i det 18. århundrede, hvor også store, forhuggede skovområder blev anvendt til græsning og fik delvis overdrevskarakter. De tørre overdrev udnyttedes til forsommergræsning, mens enge og strandenge endnu var for våde til at bære græsningen – og når engene skulle anvendes til vinterfoderproduktion med høslæt.

I nutiden er overdrevene gået stærkt tilbage p.g.a. strukturændringerne i landbruget. Mange overdrevsarealer er blevet tilplantet med skov eller taget ind i omdriften. De tilbageværende overdrev findes ofte på stærkt kuperede arealer, f.eks. ådalsskrænter.

Bevarelse

Det helt væsentlige for bevarelsen af overdrevenes specielle natur er, at den kulturpåvirkning, som har formet den – nemlig græsningen opretholdes.

De tilbageværende overdrevsarealer er nu omfattet af naturbeskyttelsesloven og må ikke tilplantes eller opdyrkes, men fortsat rationalisering i landbruget betyder, at græsning på mange overdrevsarealer opgives, og en tilgroning med græs, høje urter, buske og træer starter. Derfor kan der være behov for en plejeindsats i form af fortsat afgræsning og evt. rydning af buske og træer på de naturmæssigt og landskabeligt mest interessante overdrev.

Udnyttelsen af overdrevene må ikke intensiveres – d.v.s. der må ikke gødskes eller tilføres sprøjtemidler ud over, hvad der hidtil har været praksis. Gødskede overdrevsarealer er domineret af store mælkebøtter og græsser, der bedst er i stand til at udnytte den tilførte gødning. De kan derfor udkonkurrere de mere langsomt voksende og lave blomsterplanter, og resultatet er en mere artsfattig vegetation. Der er således stor naturgevinst ved at opgive gødskningen på disse arealer. Eksisterende EU-tilskudsordninger kan støtte dette.

Under tilgroning kan overdrevene ofte huse en stor vildtbestand. Ekstensiv græsning på overdrevsarealer med nogen trævækst fjerner ikke skjul og fødemuligheder for rådyr, og der er således ikke nødvendigvis konflikt mellem jagtinteresser og ønsker om at opretholde græsning på overdrev.

Hverken vegetationen eller dyrelivet på overdrevene er i øvrigt specielt truet af menneskelig aktivitet og tåler ofte stort slid.

Registrering af overdrev					
Kommune	§3 i alt i Århus Amt (ha)	§3 i % af kom- munens areal	Målsætning		
			A (ha)	B (ha)	C (ha)
Ebeltoft	937	3	539	378	20
Galten	13	0	2	10	1
Gjern	81	1	24	53	4
Grenå	170	1	88	76	6
Hadsten	161	1	51	105	5
Hammel	46	0	15	28	3
Hinnerup	37	0	14	23	0
Hørning	26	0	11	15	0
Langå	176	1	60	100	16
Mariager	188	1	81	93	14
Midtdjurs	86	0	12	65	9
Nørhald	133	1	24	95	14
Nørredjurs	119	1	31	83	5
Odder	153	1	0	140	13
Purhus	80	0	26	50	4
Randers	69	0	6	56	7
Rosenholm	37	0	11	24	2
Rougsø	90	0	32	31	27
Ry	148	1	11	130	7
Rønde	58	1	8	42	8
Samsø	698	6	464	234	0
Silkeborg	142	1	13	126	3
Skanderborg	163	1	32	130	1
Sønderhald	60	0	6	42	12
Them	148	1	42	101	5
Århus	109	0	19	90	0
Ialt	4128	1	1622	2320	186

Figur 5.1. Opgørelse over forekomst af overdrev i amtets kommuner. Målsætningen af overdrene er angivet kommunevis. Opgjort 2000.

Overdrevene i Århus Amt

Overdrevene udgør i dag ca. 0,9 % af amtets areal. Omkring århundredskiftet skønnedes overdrevsarealet på landsplan at udgøre ca. 3 % af landets areal. Der er således tale om en stor tilbagegang arealmæssigt. Mange af de tilbageværende overdrev er påvirket af gødsugning. Resultatet er, at mange overdrevskaraktæriske arter er blevet sjældne. Det gælder f.eks. den iøjnefaldende guldblomme og orkidéen bakke-gøgelilje.

Større, sammenhængende overdrevsarealer findes på den magre jord på Mols, Helgenæs og Nord-Samsø. I forbindelse med forekomsten af stift, plastisk ler i et bånd sydvest for Randers findes overdrev med meget langvarig driftshistorie (ved Lysnet, Ølst, Bjerre Skov og Læsten Bakker). I Søhøj-landet findes en del større, meget næringsfattige sandmarksoverdrev med noget kortere driftshistorie.

Derudover findes der overdrev mere fragmentarisk på bakker og stejle ådalsskrænter spredt i amtet.

Endelig rummer mange havskrænter en oprindelig og meget artsrig overdrevsvegetation (f.eks. Sletterhage, Jernhatten og Fornæs).

I figur 5.1 ses en oversigt over målsætninger af overdrev i amtets kommuner.

Overdrevenes landskab og natur

Overdrevene har stor landskabelig værdi, fordi de ofte synliggør markante landskabselementer som skrænter og stejle bakker. Dermed bidrager overdrevene til oplevelsen af landskabets former og tilblivelseshistorie. Samtidig er overdrevene et stykke levende kulturhistorie, som minder om, hvordan store dele af landet tidligere blev udnyttet. Overdrevene er både set på afstand og med hensyn til konkret naturindhold stærkt præget af den langvarige græsning.

Typisk er der på overdrevene spredt opvækst af oftest stikkende buske og træer så som hvidtjørn, hunde-rose, slåen, enebær og vildæble. Ikke-stikkende arter som hyld, røn og eg kan etablere sig i "bidelæ" i midten af en tjørn eller enebær, og dér vokse sig så store, at kreaturerne ikke kan bide dem ned. Deraf det gamle mundheld: "Tjørnen er skovens moder". Træer og buske er formet af kreaturerne bid og tramp. Buskene formklippes ved, at nye skud ædes, inden de danner torne, og større træer har "fodpose" af opsvulmet arvæv, hvor

kreaturerne har trådt sår nederst på stammen eller på blottede rødder. Typiske træer og buske på overdrevene er en væsentlig del af naturtypen og er omfattet af beskyttelsesbestemmelserne.

Stejle overdrev er ofte terrasserede af kostier, som forstærkes af skiftende frost og tøj om vinteren.

Som et vidnesbyrd om, at overdrevene aldrig har været pløjet ligger ofte store sten, som er overgroet med meget langsomt voksende skorpelaver.

Naturindholdet præges stærkt af hvilke dyr, der afgræsser overdrevene. Langvarigt kreaturgræssede overdrev er meget artsrige med et stort islæt af blomstrende urter, mens fåre- og hestegræsning giver mere ensartet nedgræssede, artsfattige overdrev med færre blomsterplanter. Får og heste vil ofte ved barkgnav fjerne store dele af busk- og trævegetationen (incl. enebær). Vedligeholdende naturpleje af overdrev foregår derfor mest hensigtsmæssigt med kreaturer, mens får og heste kan anvendes, hvor der skal ske rydning og hindring af tilgroning.

Råstofgrave og næringsfattige brakmarker vil over en lang årrække udvikle en vegetation, der i sammensætning minder om overdrevenes, og disse områder vil derfor også i naturbeskyttelseslovens forstand efterhånden kunne betragtes som overdrev.

Flora

Overdrevene rummer som nævnt en lang række iøjnefaldende og mere ydmyge blomsterplanter, som alle er lyskrævende, og som på vidt forskellig måde har tilpasset sig det tørre steppeagtige klima og det konstante græsningstryk. De to kobjældearter er gode eksempler på dette: De blomstrer meget tidligt, inden græs og andre urter når at skygge, de er tæt besat med fine, lange hår, som nedsætter fordampningen, de har udviklet skarpt smagende stoffer i bladene, så kreaturerne i høj grad undgår at æde dem, og de har en op til en halv meter lang pælerod til opsugning af det sparsomme vand i jorden. Nikkende kobjælde har længst rod; den er en steppeplante, som har sin hovedudbredelse syd og øst for Danmark, mens opret kobjælde har relativ kort rod, og den forekommer på græsland i Vesteuropa, hvor det regner mere.

Blandt overdrevenes karakteristiske planter findes i det hele taget en del steppeplanter, som klarer sig i konkurrencen f.eks. blodrød storkenæb, liden sneglebæg og

Salep-gøgeurt findes især på gamle, ofte kystnære, overdrev.
Illustration: Jens Christian Schou.

salep-gøgeurt. På stejle skrænter betyder eksponeringen meget for mikroklimaet og dermed for, hvordan planterne fordeler sig. Sydvendte skrånninger rummer ofte steppeplanter, mens nordvendte skrånninger foretrækkes af skovplanter som hvid anemone og blåbær. Skovplanternes tilstedeværelse på overdrevene kan betragtes som overlevende mindelser om, at der engang groede skov hér.

De fleste overdrevsplanter er flerårige, mange med en knold til opbevaring af næring (knold-ranunkel, knoldet mjøddurt, kornet stenbræk), mens enkelte énråge klarer at sætte frø og etablere sig på ny på steder, hvor kreaturerne slider hul på vegetationen (f.eks. det lille fine græs tidlig dværgbunke).

Overdrevene har en del arter til fælles med hederne, og der kan da også være tilfælde, hvor det kan være vanskeligt at afgøre, om et areal hører til den ene eller den anden naturtype.

Overdrevens uforstyrrede jordbund betinger også, at en lang række storsvampe trives her, bl.a. flere hekse-

ringsdannere, den imponerende kæmpe støvbald og store mark-champignon.

Flere arter af slægten vokshat findes næsten udelukkende på velgræssede og ugødskede overdrev.

Fauna

På grund af overdrevenes store rigdom af forskellige blomstrende arter er disse arealer også levested for mange sommerfugle og andre mere eller mindre specialiserede bestøvningsinsekter. Blandt karakteristiske sommerfuglearter, som stort set kun findes på overdrev, kan nævnes komma bredpande, gråbåndet bredpande, mark-perlemorssommerfugl, okkergul pletvinge og violetrandet ildfugl.

Overdrevens mosaik af åbne græsflader og buskads giver leveduligheder for en lang række fugle knyttet både til det åbne land så som agerhøne og sanglærke og til krat så som gulspurv, tornirisk, tornsanger og rødrygget tornskade.

Rovfugle som musvåge og tårnfalk fouragerer bl.a. på overdrevenes store musebestand, og i øvrigt er overdrevene – især de let tilgroede – hjemsted for adskillige arter af pattedyr så som ræv, grævling og lækat. Rådyr anvender også de skovnære overdrev til græsning.

I overdrevenes varme vegetation trives desuden flere af vores krybdyrarter: markfirben, hugorm og stålorm.

Overdrev på Samsø - I baggrunden ses Tunø.

Værdisætning af overdrev

Naturmæssigt værdisættes overdrev med en stabil, lang driftshistorie, uforstyrret jordbund og et stort antal karakteristiske plantearter højest (figur 5.2). En del planter er gode indikatorer på lang græsningshistorie og uforstyrret jordbund.

Landskabelig værdi og landskabsmæssig sammenhæng indgår ligeledes i vurderingen, således at f.eks. et gødskningspåvirket, artsfattigt overdrev kan opnå en B-værdi, hvis det er sammenhængende med andre naturelementer i landskabet. Tilsvarende opnår et meget karakteristisk, men lille og isoleret overdrev også B-værdi.

Forekomsten af sjældne overdrevsarter vil ofte være sammenfaldende med forekomst af en lang række overdrevstypiske arter og vil derfor normalt være et godt barometer på kvalitet, men det er det biotoptypiske snarere end sjældenhederne, der vægtes i værdisætningen.

Målsætning for overdrev

Målsætningen for overdrevene, dvs. den naturtilstand og kulturpåvirkning, der tilstræbes fremover, tager udgangspunkt i det enkelte overdrevs nuværende naturtilstand og arealets landskabsmæssige sammenhæng med andre naturområder.

Overdrev, som er højt værdisat (A-værdi) vil få A-målsætning for at sikre opretholdelsen af naturtilstand og græsning.

B-værdisatte overdrev vil få enten A- eller B-målsætning. A-målsætningen gives f.eks. til større overdrev, hvor ophør af gødskning eller genindførelse af græsning vurderes at ville forøge naturindholdet væsentligt. A-målsætningen kan også gives, hvor et overdrev udgør forbindelsesområde mellem A-målsatte naturområder.

Værdisætning af overdrev i Århus Amt				
Værdisætning	Naturgrundlag		Naturindhold	
	Kulturpåvirkning	Landskab	Flora	Fauna
A	Uforstyrret jordbund. Langvarig driftshistorie med regelmæssig afgræsning. Ingen gødskning.	Større kuperede tørbundsarealer, f.eks. ådalsskrænter. Forbidte tjørn og enebær. Større træer med "fodpose". Fritliggende, lavbevoksede større sten. Nedslidte kostier.	Meget artsrig urte- og græsflor med mange overdrevskaraktistiske arter. Artsrig mosvegetation i bunden.	Mange arter af insekter. Flere arter af overdrevskaraktistiske sommerfugle. Artsrig småfuglelokalitet. Krybdyr almindeligt forekommende.
B	Overdrev under tilgroning, men med tilsyneladende lang driftshistorie. Uforstyrret jordbund. Ingen eller svag gødskningspåvirkning.	Mindre lokalitet i landskabeligt og naturmæssigt større helheder. Rester af tidligere større overdrev. Fladere sandmarks-overdrev på mager bund.	Artsrig urtevegetation, men fravær af særligt gødskningsfølsomme eller græsningskrævende arter.	Mange fugle- og insekterarter, men få typiske overdrevsarter. Vildtrigt.
C	Jordbund forstyrret. Overdrev etableret for relativt nylig. Kortere driftshistorie. Gødskningspræget.	Mindre, isolerede lokaliteter. Eventuelt tidligere råstofgrave.	Relativt artsrig tørbundsflora af almindeligt forekommende arter.	Få typiske overdrevsarter.

Figur 5.2. Skematisk opstilling af kriterier for værdisætning af overdrev i Århus Amt.

B-målsætningen gives til de fleste overdrev, hvor naturtilstanden ønskes opretholdt eller forbedret, men hvor det ikke skønnes, at arealet vil kunne opnå stor botanisk værdi eller har en så ringe størrelse, at det ikke er realistisk at anvende amtslige naturplejemidler på overdrevet.

Lavt værdisatte overdrev (C-værdi) vil få B-målsætning, hvor de indgår i en større natursammenhæng. Helt isolerede, små overdrevsarealer under tilgroning, og hvor det ikke er realistisk at få genindført græsning, gives C-målsætning.

Indsats

Den største trussel mod overdrevene er tilgroning som følge af ophør af græsning. Konkrete indgreb, som forandrer naturtilstanden, kræver dispensation fra loven, og kan derfor ikke betragtes som egentlige trusler mod biotopen (her tænkes på f.eks. forøget gødskning, omlægning, hel eller delvis tilplantning).

Amtet kan være medvirkende til at bevare eller genoprette overdrevenes naturindhold. Det kan f.eks. ske gennem udpegning af områder, som med ekstensiv drift kan opnå økonomisk støtte i form af EU-, statslige eller amtskommunale midler. I den forbindelse er målsætningerne et vigtigt redskab i prioriteringen af indsatsområderne.

Gennem administrationen af naturbeskyttelseslovens bestemmelser kan amtet også være medvirkende til, at målsætningerne for overdrevene opfyldes.

I de følgende afsnit nævnes amtets holdning til forskellige indgreb, men udfaldet af sagsbehandlingen vil altid bero på de evt. særlige forhold i den konkrete sag.

På A-målsatte overdrev vil der ikke kunne gives tilladelse til indgreb, der mindsker naturindholdet som f.eks. gødskning, omlægning eller plantning. Der kan normalt heller ikke gives tilladelse til indgreb, der ændrer naturindholdet som f.eks. etablering af vandhuller. Derimod vil indgreb, der sikrer græsning på overdrevet, normalt kunne tillades.

Generelt vil der heller ikke på B-målsatte overdrev kunne gives tilladelse til intensivering af driften (forøget gødskning, sprøjtning m.v.).

På C-målsatte overdrev vil der efter konkret vurdering ofte kunne tillades en delvis ændring af naturtilstanden – f.eks. plantning af enkelte, løvfældende træer, især hvis det samtidig kan sikres, at græsning opretholdes.

Opret kobjælde er ved at blive udkonkurreret græsser på et ugræsset overdrev.